

תמצית משנה ברורה

סיכום דברי המשנה ברורה ומסקנות הבה"ל והשעה"צ

גליון 42 | סימן ש"ט סעיף ד' – סוף סימן שכ"א | תמוז ה'תשפ"ה

פינת הריבית

נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עס לבדד ישיכון ובגוים לא יתחשב. מעלת 'לבדד' צריכה ביאור, ורש"י הביא מאונקלוס דבלחודיהו עתידין דחסנון עלמא, ובפשטות היינו עוה"ב, ומה אכפת לן אם בשעה שזוכה נזירש טובה וברכה גם עמיס אחרים יחנו מאותה טובה.

ברם בתרגום יונתן מוסיף בה – אהא דעתידין למיחסן עלמא - 'נמולד דבנימיוס אומיא לא מודברין'. כלומר נימוס אומיא מהווים מניעה מחיי עוה"ב! כל קורטוב ורשם מהם חוצץ בפני הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו.

ובבראשית רבה פר' וישלח (ריש פר' עז) 'מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו אף יעקב ויותר יעקב לבדד'. למה מוכר ר' ירוחם נמיר (דע"ה בלק) שרק מבח שכל הטוהר בשמלותו שתחנולו יעקב אבינו בחיי האבות נוכל לבכות בשל שיהיה ה' לבדד, כי שם לא יהיה קיום כלל מי שחסר 'לבדד'.

בקוטב גדר 'נימוס אומיא' נראה נכון להבין שהיא תפיסה שיתכן אישורה שטח או בחינה במציאות שיש בה העלמת עין וחוסר שליטה ח"ו של הבורא". מעלת ה'לבדד', א"ה, היא ההכרה הזכה כי בכל בחינה שהיא של מציאות אין בה עוד מלבדו. כלול בזה שכל מי, ועד כמה, שנותן מקום למציאות מלבדו ית' – בה במידה אין לו קיום אצלו, אין לו שייכות אליו. בואת זוכים להשוואה הנוראה ד'לבדד' – 'מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו אף יעקב ויותר יעקב לבדד'. עד כמה שזוכים לתפיסה של 'אתה אחד' בה במידה זוכים לימי כעמך ישראל גוי אחד'.

אפי' השתדלות בתורה שאנו מצווים בה לבלי לאות, ואשר כלפיה אמרו מה יעשה אדם ויחייב ירבה בשיבה, מ"מ הרבה עשו כן ולא עלתה בידם עד שלא מצאו לו תקנה אלא שביקש רחמים ממני שהחכמה שלו, וקמ"ל דהא בלא הו לא סגי. א"ה, היא ההשתדלות – הכוללת בחובה תפיסת האחריות לעשות הכל בשביל להצליח – משולבת בשיא ההתבטלות. ממי שהתבטלה שלו.

ומה יותר מורכב מלבד ומובדד אותו מהגוים. סוג אחר של יחסים בין אדם לבתבדד, איסור מה המור כלפי יהודי – כאילו כפר ביצ"מ ובאלקני ישראל (טור ריש הל' ריבית) 'וחי לא יחיה' דאיתו בא לתרח"מ ואין מלאך מליץ מלמד עליו זכות (עיי' שו"ע"ה כה) – המותר ואפי' מצוה כלפי גוי, ובגוים לא יתחשב. נציע גם דיון מיוחד בכמה פרטי איסור ריבית ולמותר לשוב ולהדגיש כי אינו אלא לעורר.

יהודי יותר מחבירו כסף לשנה. לאחר חצי שנה נצרך המלוה לבסוף וביקש מהלוה שיקלוט לו פרעונו דשירי כמבואר בשו"ע (קעג, ג) שם הותר אפי' למחול על חלק מהחוב בתמורה להקדמה). השיבו הלוה מאור הייתי רוצה להיענות לבקשתך אלא דע עקא שכרעג אין לי כסף. אמר לו המלוה אם באמת רצונך לעזור לי אנא פנה לפלוני ובקש ממנו הלוואה, השיבו הלוה בידועי ומכירי קא אמנא שלא יתרצה להלוות לי אולם אוכל לדבר על ליבו שילוח לך.

אמר לו המלוה חוששני שגעתך אסורה משום ריבית, שכן אסור לך לפעול עבור אפי' הנך יודע שיהיה שוה נהוג. גם לולא ההלוואה. ענה לו הלוה האמת אגיד שולוא ההלוואה אם הייתי נהוג כך, אבל א"כ אין בקשתך ללוות בכדי שאוכל לפרוע לך הלא גם זאת לא הייתי עושה לולא ההלוואה. השיבו המלוה כיון שכאמור מותר לך להקדים לי את הפרעון, וכך אתה רוצה לעשות, הרי שטוהרתי לבקש הלוואה מפלוני וכן לקיחת ההלוואה גופה נחשבים שנעשים עבורך בכדי שתוכל לקיים רצונך לפרוע לי, משא"כ באם תבקש הלוואה עבורי.

לזוים ובוטנים שנשברו ועדיין הם בקליפתם, מהפמ"ג כאן משמע שיש לברור דווקא אוכל מתוך הפסולת, אפילו כשדעתו לאוכלם מיד, אבל בסימן תק"י הביא הפמ"ג שלא שייך בזה ברירה כי זה תיקון האוכל, ושרי כשדעתו לאוכל לאתלר.

המושך דיני בורר

נפוח מלילות בשבת – אסור לנפות מלילות בקנן או בתמחוי, גזירה אטו נפה וכברה שיש בהם חיוב חטאת, ולא ידבק שתי ידיו וישים את המלילות בין שני הידים וינפה, וכן אינו נכון לנפות מיד לחברתה, אלא מנפה ביד אחת בכל כוחו, וזה מותר אפי' אם יש לו הרבה מלילות.

הסרת פסולת כרשינים – אין לשרות כרשינים במים או לשוף אותם ביד בשביל להסיר את הפסולת, אבל מותר לתת אותם בכברה אע"פ שהפסולת נופלת דרך נקבי הכברה, כיון שאינו מתכוון לכך, וברש"י משמע שמותר רק אם לא היה פסיד הפסולת תפול.

ברירת אוכל מפסולת ע"י מים – אוכל ופסולת המעורבים, אסור לינתם במים כדי שהפסולת תרד למטה או כדי שתעלה למעלה. וכן אסור לשרות תפוחי אדמה וכדומה במים כדי להסיר את האבק והעפר מעליהם.

סינון בשבת

אחד מהאופנים של הפרדת משקה מהפסולת הוא ע"י סינון המשקה במסננת, ודבר זה אסור כאשר הסינון מכשיר את הדבר לאכילה, כמו סינון שמרים במשורת העומדת לכך, ודבר שהוא ראוי לשתייה גם בלי הסינון, יש אופנים שמותר לסנון כדי להשיבו, וכדלהלן.

סינון שמרים במשמרת – אסור לתת שמרים במשמרת, כדי שהיין יהיה צלול, אפי' אם המשמרת תלויה מערב שבת, (וחיוב חטאת משום בורר, או משום מוקד, ואסור תלות את המשמרת בשבת), אבל את נתן את השמרים במשמרת מערב שבת, מותר לתת מים על השמרים כדי שזיבוב המים עם מקצת מים, וכן שבשמרים, משום שמרים צלולים ואינם צריכים ברירה, והיו מותר לתת את השמרים מע"ש, אע"פ שהיין זב בשבת. ומותר לתת בשבת מים על שמרים שבחבית כדי שיקלטו טעם יין, ולשתות מהם בשבת.

סינון מים ייין וכדו' – מים או יין או שאר משקין, אם הם עכורים לגמרי שאינם ראויים לשתייה, אסור לכ"ע לסננם בין במשמרת בין בסודר, משום בורר. ואם הם עכורים במקצת באופן שאפשר לשתותם, אבל רוב בני אדם מקפידים שלא לשתותם בלי סינון, אסור לסננם במשמרת, אבל בסודר שאין דרך לסנון בו מותר, ואף יעשה בשינוי והיינו שלא תהיה גומא בסודר לקבץ את היין, והרמב"ם אסר אף בסודר טוב לחוש לדבריו, ואם הם צלולים שרוב בני אדם שותים אותם כן, מותר לסנן אע"פ שיש בהם קצת קיסמים או קצת קמחים, (ויש מחמירים דדווקא כשכולם שותים מהם כן מותר), וימי שהוא איסטניס ואצלו אינו ראוי לשתייה בלא הסינון, אפשר דאסור לו לסנון. אמנם יש בזה חילוק, דיון ושאר משקין מותר לסנון בין במשמרת בין בסודר אפי' אם הסודר אינו מיוחד לכך, אבל מים אסור לסנון בסודר שאינו עומד מוכן לכך ("אם משום ששרייתו זהו כיבוס, וי"א שהוא יבוא לסוחט), ואם הסודר עומד לכך מותר כמו במשמרת. ויון לבן דעת הט"ז שדינו כמים, אבל הא"ר חולק עליו. והרמב"ם אסר כיון מים בין יש ושאר משקין במשמרת, כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, והלכה כדעה ראשונה. ויין מגויה שאו הוא עכור ושותים אותו כן, כל זמן שהוא תוסס (-שראה כרותח), לדעת הרמב"ם מותר לטרוף את החבית עם השמרים ולתתם לתוך הסודר, ולדעה הראשונה מותר גם במשמרת, וזה"ח בחומץ אף שהוא עכור דיו כיון מגויה, אבל אם הוא עכור הרבה שאינו ראוי לשתייה כלל, אסור לסנון אפי' בסודר. וחומץ שהתלע ויכריס בו התולעים נגד השמש, אסור לסנון אפי' בחול.

בחדש זה נלמד בסייעתא דשמיא את פרטי מלאכות דאורייתא של בורר (כולל דיני פירוק פרי מקליפתו, סינון משקים, ורדית דבש), דש (כולל דיני חסית פירות, ואיסור דרבנן במשקין שזבו בשבת מהפירות שמא יסחוט), ודברים האסורים מחשש שמא יסחוט), זוהר, צובע (ומה הדין בצביעת אוכלין), לישא, וטוחן (בטחינת מאכלים). כמו כן יבואר דיני ריסוק שלג וברד, עיבוד באוכלין (כגון בהכנת מי מלח או במלילות מאכלים), ודברים האסורים בשבת משום רפואה מחשש שיבוא לשחוק סממנים.

ברירה פסולת מתוך אוכל – אין לברור פסולת מתוך אוכל אפי' ביד אחת, ואפי' בורר כדי לאכול לאתלר חייב, ואפי' אם האוכל מורגז וזה יותר טיראח לבורר את האוכל (דבי"ט עירך לבורר את הפסולת למעט הטיראח משום שמחת יו"ט), אסור.

ברירה בשעת אכילה – בברכי יוסף כתב שמהרי" אבולעפא מיקל לברור פסולת מתוך אוכל בשעת האכילה ממש, ומהריט"ל אסר (ובשו"ע סובר כמהריט"ל), וכתב שמשותתית הפוסקים משמע לאסור, והבה"ל (ד"ה הבורר) כתב שחלקו בזה הראשונים. עד כתב (ד"ה מתוך) שאפשר שאין למחות ביד המקלים, דיש להם על מי לסמוך.

ברירה בעצמות – כתב המאמר מרדכי שאסור לקרוע את הדג מגבו ולהסיר את השרדה שבאמצע, וכן בשעת אכילה אסור להשליך את העצמות, אלא יאחז בעצם ויאכל את הבשר ואח"כ ישליך את העצם, ויחזיקה שאין עליה בשר לא יגע בה ויאכל רק את הבשר שבקערה. וכתב הבה"ל דלא מבעיא בשעת האכילה דאפשר שאין למחות ביד הנוהגים לברור, דיש להם על מי לסמוך, אלא אף קודם האכילה יש ללמד זכות על המקלים, שאם העצמות רכות וראויות ג"כ לאכילה ומצוי שאוכלים אותם אח"כ, אין עליהם שם פסולת, ואפי' בעצמות קשות ילי שאין תיקון אוכל בעלמא ולא ברירה, כיון שהעצמות והבשר מחברים יחד, ויכמו בשעת לקיפה של אוכל, ובגלל שיש שיכלו לאתלר אבל ללאחר זמן שיש להוחר משום שאין לעשות בשר יותר שיכלו לבוררם, אלא יאכל את הבשר והעצמות ישארו בקערה, ואם קשה לו לדקדק בזה, ימיוץ כל עצם לפני שיתמכר. בה"ל ד"ה מתוך.

הנחת גאלע בשבת – המכניס בשבת בבורק מנאכל הנעשה מרגלי בהמה לסעודה שלישית, צריכים להזהר כדלהלן: א' לא לקלף שומים ובצללים, ודין שאוכל מזה לאחר זמן הוי בורר. ב' לא לחתוך את השומים והבצללים דק דק דיש בזה משום טחון, (והורבא פוסקים מחמירים בזה אפי' בלאאליה). ג' לא לתת את השומים והבצללים לתוך רובט שהיו סולתו בו והוא בכלי ראשון, וכן להוחרם בלי שני, ואם הדין בזה בודאי יש להוחרם בזה דאמר. ד' לא לברור את העצמות מהבשר ולהשליכם, דזה בורר, אלא ימיוץ כל עצם בפה לפני שיוקדח. בה"ל ד"ה חייב.

ברירה בתורמסין – הבורר תורמסין מתוך הפסולת שלהם חייב, מפני שהפסולת שלהם ממתקת אותם בשליקתם יחד, ובלא זה התורמוס מר מאד, והפסולת אינה מרה כ"כ.

פירוק פרי מקליפתו

פירוק גרעני תבואה מהשיבולים – אין למלוול שיבולים כדי לפרק את הגרעניים מתוכם, מפני שנראה כדש (ורבינו הנגאל ובערוך משמע שאסור מדאורייתא), אלא ימלוול בשינוי, והיינו שימללם בראשי הצבועות ולא בידו, וימלוול רק מעט. וכתב הרמ"א שיש מחמירים וסוברים שאסור לפרק את הגרעניים מתוך השיבולים אפי' כדי לאכול לאתלר, ורק לרכך את השיבולים מותר בשינוי, אמנם אם נתפרקו הגרעניים מן השיבולים בערב שבת מותר לקלפם בשבת לכ"ע אם דעתו לאכול לאתלר, ואפי' לקלף הרבה מותר.

לרכך תפוח קשה, אפשר דמותר אפי' בלי שינוי.

קילוף קטניות – אין להוציא הקטניות מהשרביטין אלא מעט וע"י שינוי, והעולם מקילים בזה, וצ"ל דכיון שעושים להם ואוכלים גם את השרביטין הוי כמפירי אוכל מאוכל ואינו מפרק, אמנם ביבשים, או בקטניות שהשרביטין ראוי לאכילה, אסור לכ"ע בלי שינוי, אף שדעתו לאכול מיד, ואפי' אם נתקן את הקטניות מן השרביטין אסור.

פירוק גאווים מהקליפה – כתב הרמ"א שטוב להחמיר שלא לפרק את הגאווים מתוך קליפתם היוקרה, אבל את הקליפה הקשה או את הקליפה הדקה שעל הגאווה עצמו מותר לקלף לכו"ע.

מדרש אושר בכבוד (ח"ט)

אושר בכבוד
חושבים עתיד חלילה

בידורם ובהכנתם של מרחן ורובן גדולי ישראל שליט"א

לקבלת שטר זכרון דברים המהודר ללא חשש ריבית:
info@osher-b.org

להצטרפות: 073-3678617 | office@osher-b.org

מציצת פירות בפיו – מותר למוצץ את המיץ של הפירות בפיו, וכן בשר מותר למוצצו מן המרק או למוצץ פת מן היין, ואפי' למוצץ ענבים מותר, דאין זה דרך סחיטה. ויש אסורים למוצץ זיתים וענבים או תותים ורימונים, ולענין הלכה נכון להחמיר רק בזיתים וענבים, אמנם אם מניססם לפיו ומוצצם ומשליך את ההרצנים לתוך, מותר לכ"ע אפילו בזיתים וענבים.

דן **משקין שיזבו** במבואות – משקה שזב בשבת מזיתים וענבים איון, גזירה שמוא יבוא לסחוט לכתחילה, אא"כ נתרסקו הפירות יפה (דאינם מחוסרים ידבה) מערב שבת, או שנתבקעו א"כ שבטת לתוך יין, (דכל מעט שיוצא מתבטל מיד בשישים, אמנם אם היין לא במידודו לתוך היין שבכלי או פטור כל היין להתספק ממנו, וכן שהיה יתר בכפי עצמו, והיה דבר שיש לו מתירין דאפילו באין אינו בטל), ומותר לתת בשבת ענבים לתוך יין כדי שיתבקעו ויציאו ינים, אם לירשקו צימוקים וכדו' במים כדי לעשות מהם שתיה. וכן חלות דבש שישקע מערב שבת ויצאו מפרטים מותרים. ומשקין שזבו מן הפירות שרובם ענודים לאכילה, אם עצמם אינו עמדו לאכילה מותר, ואם הפירות עמדו לסחיטה או בסתמא אסור. ואם נתן מיץ על הרצנים וזוגים כדי לעשות תמיד, מותר לקחת מהמים בשבת, ואפי' אם נתן מים והיין זה מאיליו מותר לשלתו בן, שהענבים נתרסקו מבעוד יום, אבל אם חתך צימוקים ונתן עליהם מים וסחטם בשבת חייב. כיון שבוה אין היין זה מאיליו, אבל אם נתן את הצימוקים ושבטת, דבטלי, אלא"כ השתמורת לא מועילה ליין שבכלי, דאז היין שזב היה ניכר לפני שהתערב ואינו מתבטל.

ירסקו ושלג וברד

מותר לחתוך חתיכה מהקרח אע"פ שזבים קצת מים, דאין כוונתו לזה וגם זה הולך לאיבוד, אבל אין לשבור שלג וברד לחתיכות דקות כך שיוזבו המים, משום דמלי למלאכה במה שבורא את המים, או ימי גזירה שזמא יסחוט פירות העומדות לסחיטה, אמנם מותר לתת קרח לתוך יין או מים והקרח נימוח מאיליו, ויש מתירים אף לירסק בידים לתוך הכוס, וכן אם הניחם בשמש או כנגד המזדורה ונפשרו מותר להנות מהם, וכן להניחם לכתחילה כנגד השמש או המזדורה מותר, ולרמ"א יש להתחמיר.

אין ליטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם נוטל יזהר שלא ידחוק את השלג והברד בין ידיו וירסקו, ובשלהן עצי שטים מותר ליטול אם נזרה שלג לרסק, וכן יש להזהר שלא לשפשף ידיו במלח, דגם בזה נתהוו מים ע"י השפשוף, אבל מותר לתת מלח במים אפילו הרבה ויטול ידיו מזה לאחר שהמלח נימוח, אבל יזהר שלא יעשה מי מלח עזים, והיניו שני שליש מלח ושליש מים.

מותר ללכת בשלג אם שהוא נימוח חז. והליטי מן רגליים בשלג, הרמ"ם שנתגברו מותר, אלא"כ היה נזר, והט"ז והא"י פסקו, להקל, ואם אפשר בלא טורח יש להזהר.

שבירת קרח – מותר לשבור קרח בשבת כדי ליטול מים שחתתו, וכתב הרמ"א שגברה או באר אסור, ובמחזיקי ברקקע יש שחש בגין שותיה, אבל הרבה אחרונים מתירים, ולצורך שבת יש להקל.

דברים האסורים מחשש סחיטה

פריסה ע"ג חבית – חבית מלאה אסור לפרוס על גבה סודר, שמוא יסחוט, והסוחט ע"ג חייב משום מלכו, אבל החבית ירסקה, וסודר לפרוס הסחוט סודר ועליו את הכלי שדוילים בו, אבל בגד שעשוי לפריסה מותר, אין יזהר שלא יעשה אהל.

הידוק מוכין – אסור להדק מוכין (כל דבר רך כמו צמר גפן ומטטילת וכדו') לחים בפי פך שיש בו משקלן או שאין משקלן בפי הפך, אפי' אם המוכין מוצקים לכן, ואדעת שישא משקלן אסור.

קינוח בספוג – אסור לקנח טבלה או קערה בספוג, משום שזה פסיק ורישה שיסחט, וע"ז לרצה מה היין בספוג יבש, ואם יש לספוג בית אחיהה מותר לקנח בו (ו"מ שאו יכול לקנח בלא לסחוט, וי"א שכן מותר גם כה סוחט).

פקק פשתן – חבית שפקקו נקב שבדפנה שממנו יוצא היין, בברוא שהקיפוהו סביב בפשתן או בבגד, יש מי שמתייר להסירו או להחזירו אע"פ שזרדי יסחוט את המשקה הבלעו, משום דהוי פס"ר דלא ניחא ליה, וזכא היה מעדיף שלא יסחט. אמנם אין מלה שלא אכפת לו מה יהיה, גם זה תנשב לא ניחא ליה, (ובלבד שלא יהיה כל מלת הפקק, או שהפקק נמצא בחלק העליון של החבית שהיין הניסחט יורד לתוך החבית וזה וניחא ליה בסחיטה, ואסור מדאורייתא, והלקע עליו ואמורו ידוע הרמ"פ אסור מדרבנן, (והדוקא ענינן שבת, אבל בשאר איסורי תורה דעת הרא"ש שפס"ר דלא ניחא ליה אסור לכ"ע מדאורייתא), והקול מוקלים אפי' אם יש כל מלח תחתיה, יש ללמד עליהם זכות, שהיו שהבראו אורכה מחוץ לפשתן וידי לא מוגיעה לפשתן, מותר כמו בספוג שיש בו בית אחיזה, אך יש לפקפק בדבר דכאן שמהדקים בחוקו יש ודאי סחיטה, ולכן דלא נלחוג שלא יהיה כל מיתחתה, וגם תהיה הברוא אורכה. וכל זה בחבית של יין או שאר משקין, ובמה דעת כמה ראשונים שאין בזה איסור ליבון אלא רק מפרק, אבל בחבית מים אסור בכל גוונא משום מלכו, ואדעת שישא משקלן יין לבן דינו כמים. וי"א

שבכל המשקין שייך ליבון, ובפרט ביין דעת הר"ן ששייך בו ליבון, ולדבריהם אסור בכל גוונא מן התורה.

משקה שנשפך על המפה יש להזהר שלא לגרוו בכח מעל המפה כדי לנקותה כדי שלא יבוא לידי סחיטה, ורק יסיר את המשקה שצף למעלה, (ואם המשקים צבועים צריך להזהר שלא יצבע צימקומות נוספים במפה), והט"ז סובר שאם שואב מהמשקין בכח ע"י כף, אף אם שופך את המשקין אח"כ, מ"ל בשעה שהוא שואב יש בזה איסור תורה, ואם נשפכו מים בודאי צריך מאד להזהר מסחיטה משום מלכו, והפמ"ג מסתפק אם לפי הט"ז מותר לגרוז מים שלא בכח, או שכיין שהמפה נרטבת במקום שהיה יבש אסור, שרדיתיו זהו כיסו, וכתב הב"ח שבמקום הצורך אין להחמיר שלא בכח.

הסוחט שיער או עור פטור אבל אסור, ולכן הטובל בשבת יזהר שלא יסחוט שערו ונלגגב.

מלאכת צובע

הצובע חוט שארכו ד' טפחים, או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה, חייב, אמנם אם הצבע אינו מתקיים כלל, פטור אבל אסור.

צביעה באוכלין – אין צביעה באוכלין, ולכן מותר לתת כרכום בתבשיל, או לתת יין אדום ביין לבן. ואם מכוון לתת צבע למאכל או המשקה מהפמ"ג שמשמע שמוותר, ולפמ"ג כ"נ שנשמת אדם מן להכנסו מזה, ואין לעשות מראה ב"יש ודבש שי שיקנו נמוך, ולשים סממנים בצלוחית מים בחלון כנגד השמש יש בזה חשש חיוב חטא.

פירות הצובעים – מותר לאכול פירות הצובעים אע"פ שצובע פניו וידיו, כיון שאין זה דרך צביעה, וכן מותר לצבוע פת במשקה הפירות כיון שאין צביעה באוכלין, אמנם יש מי שאומר שצריך להזהר לא לגעת בגבדיו או במפה משום צובע, ובבגד אדום כ"ש דאסור דמתקן הוא, ויש מקילים בכל זה כיון שזה דרך ללכון, כ"ש למסור עליהם הכנס שאינו יכול להזהר.

עשיית צבע – העושה צבע כגון שנותן קנקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור חייב (רמב"ם), והראב"ד סובר שאין חייב אלא כשצובע בצבע דבר אחר. והנותן דיו וסממנים לתוך המים חייב משום לש.

סימן שכ"א

תיקוני אוכלין

סימן זה עוסק בתיקון האוכל לאכילה באנפנים שונים, ששייך בהם כמה איסורים מדאורייתא כגון תבניות מאכלים, או מדרבנן כגון איסור מנעד מדרבנן במליחה גמורה של אוכלין (וי"א שטעם האיסור משום שזה כעין מבעט), וכן הנותן הרבה מי מלח אסור, וכן יבואר מתיב שיש איסור טחון בסיקוק או חיתוך מאכלים, ומתי שיש לשים עשויים מאכלים עם מים ודומהו, וכן יבואר דיינים נוספים בהנחת מאכלים בשבת.

לחבילות ועשבים (פיאה אזוב וקורנית) הראויית למאכל בהמה או לסחיתה, אם הניחםם להסקה וזה מוקצה ואסור להשתמש בהם בשבת, ואם הניחםם למאכל בהמה או בסתמא מותר לקטום ביד לאוכלו, אבל לא בכלי כדרך חול, ומו"ל (פמפרק) את השיביטין בראשי אצבעותיה כדי לאכול את הזרע שבתוכם, אבל לא ימלוך בכל היד כדרך שעושה בחול.

הנחת מי מלח ומוליחת מאכלים

אף שמוותר להניח בשבת מלח על המאכל לצורך תבולה, אסור למלוח בשבת מאכלים באופן שהמליחה משנה את טעם המאכל, דאין שאין עיזב באוכלין אלא רק בעיזב בהמה ודומהו, ודומהו, אסור משום דמי, לעיזבו, וי"א שהאיסור משום דמי לבישול. וכן הנות מ מי מלח אסורה בשבת. ופרטי הדינים בזה יבואר להלן.

הנחת מי מלח – אין להכין הרבה מי מלח או לתת יין וחומץ ושאר משקין במלח, לצורך תניתנם לתוך ירקות כבושים, שאף שמדאורייתא אין עיזבד באוכלין, מדרבנן אסור משום דדמי לעיזבד. ואם דעתו לחלל את המי מלח לתבשילים, לדעת התוספתא שבת מותר להכין אף מרובים, אבל לא הא"ר אסור, כן משמע במאורי. ואפי' אם נותן שמן לתוך מי המלח כדי להטעימם אסור, אבל אם נותן קודם את השמן במים ואח"כ נותן את המלח, או שנותן את השמן במלח ואח"כ נותן את המים, יש מקילים בזה מפני שהשמן מתחילש את כח המלח ואין על זה שם מי מלח. ומי מלח מועטים מותר להכין בשבת לצורך תניהה לתבשיל או כדי לטבול בהם פית, או לשפוך על דתחי עוף דגד צלוי וא"כ. לצורך סעודה אחת ויהא כה"ס שאסור לצרוך סעודה אחרת), אבל לא לצורך חול. ואם נותן לחים שני שלישי מלח אסור אפי' במועטים, מפני שנראה כעושה מורים. ומותר להוסיף חומץ למורים אחר שכבר נתייבשה.

תניתנ מלח על גבי ירקות שצריכים מליחה – אסור מלחנן ד' או ה' תחיתוש של ירקות הצריכים מליחה ודרך לכושכש (כגון צונן ובצלים שומים ולפפונים חיים וכדו'), ואפי' אם דעתו לאוכלם מיד אסור, (ו"א שהאיסור משום שנראה ככוכש וכוכש אסור מפני שהווא כמבשיל, וי"א שהאיסור משום שיש מתקשים ודמי למעבד), אבל אם לא תהיה מונחת בלד מותר לטבילה ודמי כדי שתזיע רק קצת ולאוכלה בתוך זמן קצר, אמנם אם משהה אותם במלח עד שזיעו כדרכם אסור אפי' בחתיכה אחת.

כתב המ"ב ש'במנהגינו לחתוך צנזן לחתיכות דקות ולתת עליהם מלח וחומץ, ואף שאסור למלוח כמה תחיתות יחד, מ"מ כיון שאין מניחים אותם להזיע כלל אלא שופכים שם חומץ ודברים נוספים לא למי לעיזבד, וכ"ש שאם שופך שם שמן מיד מותר. (ס"ק י"ד). שלאט"ן (עלי חסה) אסור למולחם ולהשהות ואח"כ לסנן את המים שיצאו ולערב אח"כ עם שמן זית וחומץ, דדמי לעיזבד.

אסור לשפוף יין או שאר משקין לתוך חומץ כדי שהמשקין יהיו חומץ, דדמי לכושכש, וי"א משום דמחזי כעוביין (דחול), ואם כוונתו רק להחליש את כח החומץ מותר. (ס"ק י"ו).

אסור לתת מלפפונים חיים לתוך הכבושים כדי שיתחמצו.

כתב השו"ע שיש מי שכתב שמותר **לטבול כמה תחיתות כל אחת בפני עצמה** כדי לאוכלם מיד או אחר זו, דבזה אין נראה ככוכש כבשים, וכתב המ"ב דהיינו כשנחניסם לפניו באופן שאין יגיעו אחת בשניה, וזה מותר אף שבינתיים הם מועינים קצת, (ואפי' באותה סעודה לא ישיהה זמן ארוך), אמנם כתב המ"ב שהמנהג שלא להשהות במלח כלל אלא מטבול במלח ואוכל.

מליחת ביצה או בשר או דגים – מותר למלוח ביצים או בשר לצורך אותה סעודה, אבל כדי להניח אחריו, דדמי לעיזבד וכבישה. והנה דעת המ"א והט"ז שאפי' לסעודה אחרת שהיא זמן רב אחרי סעודה זו אסור, אבל הא"ר אומר שאין איסור אלא במינה לאחר שבת, וכן משמע מהר"א, ואם הזמן עוד ומולח כדי שלא יסירו בורדי יש להקל לצורך סעודה אחרת. ובשר או דג חי אסור למולחם בשבת אפי' במקום הפסד, ואפי' אם רוצה לאוכלם חיים אסור משום דמחזי כעביוד.

הדחת בשר – מותר להדיח בשר כדי לאוכלו חי, כיון שאין כאן גיוגף בגוף הבשר אלא שמסיר הדם בעין מעליו, אך אם שבת היא היום השלישי של הבשר אסור להדיחו כל זה רוצה לאוכלו היום, וגם ע"י נכרי אסור כיון שגם אחרי שבת יוכל לאוכלו צל, כ"כ המ"א, אמנם קצת המוכר לאחרים מותר לו להדיח ע"י נכרי, ונאווזות פטומות מותר גם לדיח בביתו, כיון שיש"י העילה פסידי את השומן, ואפי' בבשר בהמה הסכימו הרבה אחרונים להקל להדיח ע"י נכרי דלא כהמ"א, ואם אין נכרי מותר ע"י ישראל, אך אם הבשר מונח בכלי טוב שירחץ ידיו ע"ד עז שיהיה הבשר שרוי במים, (סק"א).

פולים ועדשים שנתבשלו בקליפתם אסור למלוח ביחד, מפני שהמליחה מועילה להם והוי ככבישי ועיבוד.

טחינת מאכלים

מלאכת טחון האסורה בשבת מדאורייתא היינו לקחת דבר ולחלק אותו לפיחוריו או לחתיכות קטנות, ומלאכה זו שייכת בין באוכלין בין בדברים אחרים, ומבואר בגמרא שגם בחיתוך קטן לחתיכות קלות שייך מלאכת טחון, אמנם יש אופנים שהרבה מותר, כגון טחינת דגד טחון מכל להם, או טחינת דגד שאינו גידולי קרקע, ויש דברים שהתורה ע"י שינוי, ויש מתירים לחתוך ירק לחתיכות קדות מאד בסמור לאכילה, ופרטי הדינים בזה יבואר להלן.

דיכת פפלזין – השוחק פפלזין או שאר בעלייתים ומכשתת יש בזה איסור מדאורייתא של טחון, אפי' בגרגור אחרי ידועי שיש איסור מן התורה, ואסור לחותכם דק דק בסכין, אבל מותר לזרז פפלזין בתרי שיניים, בקת הסכין בקערה ע"ג ש'לחן או בשוילי כלי ע"ג ש'לחן, או ביד, אבל בקת הסכין במכשתת, או בבוזאנז המיוחדת לתחישה ע"ג ש'לחן, שיש בזה רק שינוי מחדש, אסור משום עובדין דחול, ובעו"ש כתב שאף במדוך של עץ יש להזהר בזה. וכן אסור לחתוך פפלזין או שאר בעלייתם בסכין דק דק כמו שאסור בירק. והט"ז אסור לשים פפלזין בתוך בגד ולכותשם בסכין, משום מוליד ריחא, ובסכין תקי"א משום שחור בו והסכים מהמרש"ל שמתיר משום שאינו מכוין לזה).

טחינת מלח – אין כותחין מלח במדוך של עץ או אבן, או לחותכו דק דק בחוד הסכין, אפילו דעתו לתת את המלח לאלתר לתבשיל, אבל בידיעת הסכין או בעץ הפתור מותר, אם עושה את ע"ג ש'לחן או בקערה אבל לא במדוך ומכשתת, וכן בידי מותר, וכל זה במלח חסד, אבל צדק שהיה דק ותנבשל ועשה פתיתים, מותר אפי' לטחוק דק דק בסכין כמו פפת, דאין טחון אחר טחון, אבל במכשתת אסור, וסוכר דינו כמו מלח זה.

טחינת בשר – אין טחינה אלא בגידולי קרקע, ולכן מותר לחתוך בשר מבושיל או צל דק דק, אפי' בשביל להניחו לאחר זמן, ואפי' מי שאינו יכול ללעוסו מחמת שהוא קשה מותר לו לחתוך דאזלינן בטר רובא דעלמא, אבל אסור בשר חי דק דק לפני העופות, דכיון שאינם יכולים לאוכלו בלא חיתוך קמשוי ליה אוכל שייך בזה טחינה, ויש מקילים בזה, ואם חותך לפנינים שיאכלו מיד או מי שאינו חותך דק דק מותר לכ"ע, ואם יכולים לאכול ע"י הדחק צ"ע קצת אם מותר.

אסור **לגרוז גבינה** בראל"י"ו (פומפיה) או בכלי אחר המיוחד לגרינה, אפי' דעתו לאוכלה מיד, דרך חול הוא, אבל מותר לחתוך גבינה ע"י סכין דק כדי שגבינה אחי' גידולי קרקע, ואפי' אם הגבינה קשה מאד מותר כיון שיכולים ללעוסה בקושי ויש לה שם אוכל, וכן מותר לחתוך בקירדום או במגירה (דכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו לצורך גופו).

תמצית ספרי הפץ חיים

זכור למרים

זהירות בעולם הזה לקיים כל המצוות – הנה אומרים בשם הגר"א שאמו כמה טוב ויפה לאדם שיהוא בעולם הזה, שיכול אפי' במטבע קטנה לקנות ציצית שעליה אמרו חז"ל שהזהיר בה זוזה ומקבל פני שכינה, אבל בעולם הבא אינו יכול לעשות שום מצוה בשום מחיר. והנה הקב"ה נתן לנו ר"מח מצוות עשה, ומכל מצוה נבנה היכל לשמו של הקב"ה, כל מצוה צריכה להעשות בכל פרטיה ודקדוקיה, וכן צריך לעשות המצוות לשם ד', ועל האדם לחשב אם הוא מקיים את כל המצוות ובאיזה אופן, שהרי בעולם הבא לא יוכל להשלים מה שחיסר. (פרק י"ט).

ע"י מידת הבטחון נינצל ממידת בדין ונוכה לביאת המשיח – כתיב בקרא "לא לנו ד' לא לנו כי לשמן נתן כבוד וכו'", ונחלקו בגמ' אי יאמרו ישראל דבר זה בעת מלחמת גוג ומגוג, או שזה נאמר על זמן חבלי משיח, והפסוק ממש"ך "ישראל בטח בד' וכו' בית אלה בטחו בד' וכו' יראי ד' וכו' ", ונראה שהפסוק חילק את ישראל לג' מדרגות: א' כלל ישראל. ב' הכהנים המורים דרך ד'. ג' יראי ד' שהם במדרגה למעלה מן הכהנים. ועל זה אמר הכתוב שבזמן מלחמת גוג ומגוג או חבלי משיח, שאז תתגבר מידת הדין בעולם, עלינו לחזק עצמינו במידת הבטחון, וכן יד יד נינצל ממידת בדין מדינה, ואין להורות שכל מדרגה של כלל ישראל ראויה להתברך, ועל זה ממש"ך הפסוק ואומר "י' זכרנו יברך וכו' " והיינו שהקב"ה יזכור לנו את זכויותינו, שקיבלנו את התורה, ופרסמנו שמו הגדול בעולם, ומסרנו נפשנו למיתה בתקופות שונות שהיו עלינו גזירות. והרבה שנים שאנחנו מפורים בלי מדינה, ואין לנו נביאים וסנהדרין ובית המקדש ומלכים ושופטים, אלא רק את התורה הקדושה, ואנו סובלים תלאות רבות (והקב"ה עוזר לנו לעמוד בהם), ועם כל זה אנו עמלים בתורה בכל המסמכות, ובזכות התורה כל אחד לפי יכולתו. "ויברך את בית אהרן" וכו' וזאת הכהונה המקדשית, בית החשמנאים, שעשו מלחמה לכבוד ד', ו"ברך יראי ד' " מעוררים את כלל ישראל לקיום התורה, ונמצא שע"י חיזוק במידת הבטחון, יתגלה כבוד ד' בעולם במהרה בימינו אמן. (פרק כ').

ע"י חיזוק האמונה יתחזקו שאר המצוות – איתא בחז"ל בא דוד והעמידם (לתרי"ג מצוות) על י"א וכו' בא חבקוק והעמידם על אחת, "ועידק באמונתו יחיה". והנה ודאי לא באו לגרות חז"ל מצוות התורה, אלא הכונה שיהיו שמתחזקים בדברים אלו יבוא לקיום כל התורה. וחבקוק העמיד הכל על האמונה, והיינו שע"י האמונה שכל מה שנעשה בעבר ובהווה ויעשה בעתיד בעולם הוא בריצון ד' תברך, וימליך את הקב"ה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים, (וגם עליו עצמו...), ממילא יגיע לקיום התורה. והעצה לחיזוק האמונה היה ללמוד בכל יום קיום הפרשה עם רש"י וידקדק ויעייץ בהה היטב, וכן ילמדו ויעסקו תדיר בנביאים ובכתובים, ובהם יראה השגחת ד' בעולם. (פרק כ"א).

חיזוק לקיום כל המצוות – הנה ישנם בגן עדן תר"ג מיני עדן, ועל כל מצוה שעושה, או איסור שכובש יצרו מלעבור עליו, יש לו סוג עדן בפני עצמו, ואם מחסר איזה מצוה יהיה הדבר ניכר בשלשנו שיהיה חסר מאותו המין, ויתבייש בזה, ואף אם שולטנו נפשנו על המצוות, א"א שיהיה לו מין עדן על מצוה שלא עשה, ועל כן צריך האדם להזדרז לקיים כל המצוות, ומצוות שא"א לקיימם בזמן הזה יראה ללומדם ולהבינם ולהשתוקק לקיימם, וזו יחשב לו כאילו קיימם. ובה נראה לבאר את דכתיב "מי בו ליום קטנות" ואמרו חז"ל מי גרם לצדיקים שיתבזו? שולחנם לעתיד לבוא. קטנות האמונה שהייתה בהם, והיינו שצדיק שאינו מאמין כששלימוט שיביאנוהו לדין על כל דיבור כמו על אכילת איסור, אי"כ נמצא ששלחנו יהיה חסר לעתיד לבוא. (פרק כ"ב).

חיזוק לניצול הזמן – איתא באבות ר"ט אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפעולים עצלים וכו', ביאור הענין הוא שבעשרה ר"ט שיעי האדם מתקצרים והאנשים נעשים

חלשים יותר, עורר שאע"פ שהיום קצר, מ"מ התורה לא נתקטנה. וא"כ כ"ש בזמננו שאנו נחשבים כאין לעומת גדלות שכלם ורוחם בינתם כמה אנו צריכים להתחזק לנצל את הזמן, ובמיוחד שאנו בימי עקבתא דמשיחא, ואמרו חז"ל מה יעשה אדם וינצל מחבולו של משיח, יעסוק בתורה וגמילות חסדים. והנה קריאת העיתונים גורמת לביטול תורה גדול בכל יום, וביותר שמצוי שיש בהם דברי ליצנות ולשון הרע ורכילות ומחלוקת, ועל הכל נצטרך לתת דין וחשבון. וכן עישון הסגריות, מלבד שזה מזיק לבריאות, זה גורם לביטול תורה, ואין אדם יכול לטעון שהוא אנוס, כי הוא הרגיל את עצמו לזה. והתאן מסיים ובעל הבית דוק, והיינו שרצון הקב"ה שגוף בדרך הטובה לטובתו. (פרק כ"ג).

חיזוק לא להתייאש ממלחמת היצר – כתיב "אם רוח המושל יעלה עליך מוקדם אל תנח", והיינו שאם יתגבר היצר הרע על האדם, לא יתייאש מלהלחם איתו, כדי שלא יטבע ביון מצולה של עבירות, ויראה עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, ולא ינח את מקומו להיות רבוב חייב. ואם האדם מחליט עצמו לאיזה עבירה, אין לו על זה מחילה, אבל אם ילחם הבא ליטור מסייעים אותו. ומי שמילא פיו בדיבורים בליים ואסורים, אין יעמוד בתפילה לפני הקב"ה, והנעה לזה הלא שלפני כל תפילה ירהרר בתשובה ויחרטו ויקבל על עצמו שלא יחטא עוד, ובמשך הזמן יוכל לפרוש לגמרי מדיבורים אסורים. אבל אם אינו נמנע מדיבורים אסורים, אין יבקש מהקב"ה סתום פיות משיטנו ומקטרגנו, כאשר הוא עצמו מועור את המקטרג עליו. וימנע האדם בדיבוריו כמה שאפשר, כי אפי' שיהא קלה מגידים לאדם בשעת הדין. (פרק כ"ד).

חיזוק להנמנע מלשון הרע – איתא בספרים הקדושים שיש ד' זמנים לתשובה: א' בכל יום לפני השניה, (וזו התשובה המעולה, שעדיין לא נרשם הדבר למעלה). ב' בערב שבת. ג' בערב ר"ח. ד' בערב יו"כ. ועל האדם לעשות השתדלות והתחכמות להורר מדיבורים אסורים, וכדמצינו במעשה דענן שטרחו בהטלת גורלות וכו' ולא גילה הקב"ה מי החוטא, אף שהיה אחד לפרכם מי החוטא. ואנו נתאגדו בחבורה להתחזק בזה, וללמוד לפחות א' פעמים בשבוע חצי חברה הלכות ומוסר על ענייני הדיבור, ופעם בל' יום להתכנס ולהתחזק יחד בזה. וזוגמאות לדרך להנמנע מלשון הרע – א' לפני שמדבר עם אנשים להתפלל לד' שישמרוהו מלשון הרע. ב' היה גאון אחד שהיה מבקש מהאבא אצלו לא לדבר עם אנשים, ואחר היה מבקש שלא לדבר דיבורי תבל. ג' להדפיס פתקאות על זה ולהניחם על שלחנו. ויש לעורר שהדבר מצוי שאין שוה אצל האדם חומר איסור לשון הרע כשאר איסורים, ויש לשים לב לזה. עוד יש לעורר שמבואר ברמב"ן שאדם חייב ללמד את בניו את גודל הגנות של עוון לשון הרע, ולכן התורה גילתה את חטאה של מרים, אפי"פ שאין ראוי לדבר בגנותם של צדיקים. עוד מביא הח"ח נוסח תפילה להנמנע מלשון הרע ושאר דיבורים אסורים. (כ"ה כ"ו כ"ז).

שפת תמים

כתיב "נצור לשונך מרע ופשתיך מדבר מרמה", והיינו שעל האדם לשמור עצמו מדיבורי מרמה, שזה כולל איסורי שקר ומרמה, גזל ואונאה. ובספר זה ביאר עונשיו של העובר על איסורים אלו, ושכרו של הגשמוז מרם, ועונתו לחיזוק עונות אלו.

איסור מרמה – כתיב "נצור לשונך מרע ופשתיך מדבר מרמה", מרמה היינו שמדבר דבר ומתעתה את חבריך, ומזיק לו על ידי זה או גורם לו נזק או מסבב לקחת לעצמו דבר אשר היה מזומן להגיע לחבירו. ועיקר העונש בזה הוא על השקר, אך יגדל עונשו מפני שסבב ממנו רעה לזולתו. ומצינו שהקב"ה שונא מי שמדבר אחד בפה ואחד בלב, וכתיב "לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה", ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, והזהיר הקב"ה לא האמת אזהרה גדולה, ושלמה אמר "שפת אמת תכון לעד וכו' " והיינו שרק מי שזוהר לדבר אמת מאמינים לדבריו. (פרק א').

גודל העונשים וההפסדים שמגיעים לאדם בעולם הזה ע"י המרמה – המרמה מקצרה ימיו של אדם, ועוד בעודו בחייו יתבזה לבסוף על זה לעין כל, והחורש רעה על חבריו ומרמהו, לבסוף תבוא הרעה עליו בעצמו, ויש כח בעוון זה

להורידו מנכסיו ולהענישו בכמה אופנים בזה ובבא (כי בדרך כלל הוא חוטא גם בגזל ואונאה ושקר, והרגיל בזה חוטא בזה פעמים רבות), ואמרו חז"ל שהכל ברא הקב"ה חוץ ממידת השקר והעולה (שהאדם עושה אותם מעצמו), וכתיב "כי פועל אדם ישלם לו", והיינו שבמידות אלו האדם גורם לעצמו מיתה וצער. ואיתא במדרש שהשקר רצה לתיבה ולא מוצא כן זוג, והפחתא הסכים לבוא עימו בתנאי שיתן לו כל מה שהוא מוריה, ונראה שלפני המבול היה מצוי שהיו חומסים ע"י שקר והיה הדבר מתקיים בידיהם לדורות, אבל אחרי המבול הנהיג הקב"ה ש"היעושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו ועזבונו", וגם יפסיק את שאר המומן שלו. והנה בזמננו מוצא שקר ורמאות בענייני מסחר שהמוכר אומר שקנה הדבר ביוקר, ויש בזה גם חילול ד', וזה גורם לעניות, ולכן שלא מצוי היום שהעשירות מחזיקה הרבה שנים, (ומי שעושה עול והוא עשיר, הרי זה "עושר שמור לבעליו לרעתו" שיהיה בעולם הבא), ובזאת אפשר לומר לא אוכל לבסורם בפרחם, ולא לשקר לצורך זה, ואף אם חושב שיפסיד, ההפסד במרמה גדול יותר, והבוטח בד' ינושא ונותן באמונה חסד ד' יסובבנו. (פרק ב').

חומר איסור גזל ועונשו – הנה מי שהופקר אצלו עוון המרמה הגורם לזה הוא מה שמתחילה הופקר אצלו איסור גזל ושקר, ועליו להתבונן במיד בגודל עונותיו אלו. והנה איסור גזל הוא איסור שכלי, והוא מו' מצוות שנצטווה אדם הראשון, ומי שיש ביזו איסור זה הוא מרוחק מהקב"ה, "ובדין שמים חסוד אף הגהול פחות משוה פרוט, וכאן יפסיד לגמרי לחבירו חסוד או מניעת רווח, נענש בעונש גדול, ומן השמים ממהרים לשמוע צעקת הגהול, ואפי' מקריב עולה שהיה כליל או יעשה מצוה, מדבר שבא לידו ע"י עושק וחמס, לא ירצה לפני ד', ונעשה סגורו סגורו, וגם בעולם הזה בסוף יצא נקי ומנכסיו ע"י החמס, ויש כח בחטא זה לערער עליו דין ולחלוטו גזל דני, ויתר מכל העבירות, וכדמצינו בדור המבול, וגם תפילותיו אינם מתקבלות לפני ד' כשהגזל ביזו. (וצריך לדעת שכל מי שמוציא מחבירו ע"י ערכאות ממון שעל פי דין תורה אינו שלו, הרי זה גזל גמור). וגם לענין העונש לעתיד לבוא חומר מאוד איסור גזל, דאין יח"א או המיתה מכפרים על שריצה את חבריו, ולא יעזרו לו כל העונשים עד שישוב בגלגול להשיב את הגזילה, ומצינו באחד שהוצרך לחזור בגלגול סוס ולעבוד כלל כוחו כדי לשלם את חובו, וכיון שלבסוף יזכרם להחזיר, נכח לאדם לברוח מזה לחיים, וגם מה שציער את חבריו בזה יקרה גם לו. (פרקים ג' ד').

מה מביא את האדם לידי גזל – מי שהורגל באיסור גזל עליו להתבונן מה הביאו לזה, ויש להז ב' סיבות: א' **רבו הוצאות ומותרי המלבושים**, דהנה הקב"ה המציא לאדם ממון כדי להחיות נפשו ולעשות בו צדקה וחסד והזקת תורה וכדו', ואם האדם מרבה בהוצאות הבית והמלבושים כדי שייראה לחשוב ומתכבד, (ומביא עצמו לידי גאווה, ומגרה בעצמו את היצר הרע, וגורם שאחרים שאין להם יתנה כמזהו), ובמשך הזמן הוא מתרגל בזה עד שאינו יכול בלי זה, ואז אם קורה שאין לו ממון מספיק למה שהורגל הוא נעשה גזלן, ופעמים הוא נעשה חולה מרוב לחץ ובזיונות שיש לו ממונב זה, והיה עליו לראות את הגולד, כי מצוי תהפוכות, ולהתנהג בדרך ממונצעת ולא מפורזת, וילמד מעיקב האביון ששלמות שאביו יצחק אבינו היה עשיר יותר מאבימלך, לא ביקש אלא לחם לאכול ובגד ללבוש. והסיבה השניה הביאה את האדם לידי גזל היא **חוסר ידיעה מה בכלל גזל**, וצריך לדעת שכל פרוטה של חבריו שנתארם ביזו באיזה צורה שתייה (כגון שימוש בפקדון, שואל שכל אדם, עיכוב בתשלום שכירות), וסיבת ממון או דבר אחר יותר ממה שחבירו חייב לו) הרי זה בכלל איסור גזל, ועוד מצוי איסור עושק שכר שכיר וריבית, ויש לדעת שיש איסור אונאה כולל לשבח מקח דבר שאינו נכון או לזמן שקנה אותו ביותר וכדו' או לעשות שהוא יהיה נראה יותר טוב ממה שאז, ואצ"ל אם עושה עוול במשקל ובמדה שעונשו חמור מעונש עריות, ואסור להשהות בביתו מידה חסירה או יתירה, ומלבד עונשו בעולם הבא גם בעולם הזה לא יצליח, והנה הממון מחשד את האדם, ועל כן בכל שאלה ישאל אחרים לא יסמוך על שכלו, ועל האדם לקבוע בנפשו שטוב לו להיות חיי עוני ולא להיות רשע, ואדם האמת שדורשי ד' לא יחסרו כל טוב. וע"י ע"י שיפסיק לרצות לנהוג בהנהגה גבוהה וידיעה בפרטי הדינים שבין אדם לחבירו, ינצל מאיסור גזל. (פרק ה').

תנא דבי אליהו זוטא

מעלת התשובה- הקב"ה יושב על כסא כבוד, וידי פרוסת מתחת כנפי החיות, ואומר מתי יעשו ישראל תשובה. ובכל יום ויום מדת הדין מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ומקטרגת ואומרת לפניו, רבונו של עולם כתבת בתורתך "ולא תשבעו בשמי לשקר" וגו', וישראל משכימים לשוקים ונשבעים לשקר וחומדים את נכסי חבריהם ואת נשי חבריהם ומספרים לשון הרע על רעיהו, שזמא יש לפניך מושא פנים, אבל הקב"ה מדבר טוב על ישראל ואומר למידת הדין ישראל משכימים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ומביאין את התינוקות לבית רבן, ומוהלים את בניהם, ולא עוד אלא שבראתי להם את התשובה שהיא שקולה כנגד כל הקרבנות שבתורה. ואין לך מידה טובה יותר מן התשובה, שהיא מרפאת את ישראל מכל עונותיהם. גדולה תשובה יותר מן התפילה, שכל התפלות שהיה מתפלל משה רבינו לא נתקבל ממנו להכניסו לארץ ישראל, אבל רחב הזונה נתקבלה בתשובה. למה נקרא שמה רחב, משום שהיא נעשית רחבה בזכות, וזכתה שיצאו ממנה (שבועה שלום) ושמונה נביאים. דבר אחר גדולה תשובה יותר מן הצדקה, שהצדקה יש בה חסרון ממונו, אבל התשובה אין בה חסרון ממונו, ואין הקב"ה מבקש מישראל אלא תשובה ודברים. דבר אחר גדולה תשובה שהיא מרפאת את ישראל מעונותיהם.

מפני מה ניתנה קורת רוח בעשרת הימים מראש השנה ועד יום הכפורים, כנגד עשרה טעויות שנתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם בכולן, לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיון, שאם יעשו תשובה שלימה בעשרת הימים מראש השנה עד יו"ח יקבלם בתשובה שלימה לפניו.

"קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם", יו שו בלשון הזה לשבח - שהצדיקים מרגנים בגרונם, ויש בו לגנאי - שרשעים מכעיסים בגרונם.

לא נברא שופר אלא לטובה לישראל, שבשופר נתנה התורה לישראל, ונפלה חומת יריחו, ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בעת שיתגלה בן דוד צדקנו, ובשעה שמכנס גלוית ישראל למקומם.

והגד לעמי פשעם - אלו תלמידי חכמים, ולבית יעקב חטאתם - אלו עמי הארץ, אמר להם הקב"ה לא בראתי אתכם אלא בשביל שתלמדו עד בני תורה, ואורחות חיים תודיעו אתם להם, למה יש לכם עמוקות רעות בלבבכם, ואם ראתי דור שהתלמידי חכמים שבו יש להם מריבה זו עם זה, יש להם עמוקות בלבבם, והלומד תורה ואינו מקיימה אין דינו אלא לגיהנם.

מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שהיה יושב בראש כ"ד אלפים תלמידים, וראה זונה אחת ונתאוה לחטוא עימה, אמרה בלבה אוי לה לאותה אשה שתירש כל מיני הפורעניות של גיהנם, כיון שבא אצלה אמרה לו בני מפני מה אתה מאבד חיי עולם אם תשכח הנאת שאלך אחת בשנה"ז, והמאיתא אתה החטא בפניו עד שלא נשא אשה מעולם, יצתה בקול תור ואמרה אשה פלונית ואיש פלוני מזומנים לחיי עוה"ב. (פרק כ"ב).

כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם אלמלא רחמין וחסדיך הרבים שאתה מרחם עלינו, וידיך פרושות תחת כנפי החיות, ואתה מקבל אותנו בתשובה שלמה, אין לנו כח לעמוד לפני מדת הדין, שהיא מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ואומרת שפרענו מעונותינו וצונו ולא ישא פנים. והקב"ה אומר למידת הדין אל תהרהרי אחרי ואחר כנסת ישראל, שכל מעשה בראשית לא נבראו אלא בזכות ישראל, וכל התורה לא ניתנה אלא לישראל, והם ביטלו כל עבודת אליילים שעבדום וקדשו את שמי בעולם, וקיבלו את תורתי בלב שלם, והם עומדים אגודות אגודות ועוסקים בתורה ומלמדים תורה, ונותנים שכר למלמדים שילמדו בגימט אגודת התורה.

שאל הקיסר את רבי יהושע בן קרחה, כתיב באלוקים" אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", אם כן למה יוצאים ממעי אינן חרשים אלמים סומים וחגרים. אמר לו ריב"ק שהקב"ה יודע קודם שעלה במחשבה להבראות אם יהיו טובים או רעים, ויטעה סומא אחר שנתן לו אשף דינרים בעדים ואותו סומא

הכחישו, מיד הודה הקיסר לריב"ק, והעטיר אותו בכל מרגליות טובות, ואמר לו אשרי אלוקים ואשרי עמו ואשרי מי שזוכה להתעפר תחת כפות רגליכם.

אמר הקב"ה לדוד בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהן יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתודעו על עונותיהם לפני ואמרו לפני סדר סליחה ואני אענה אותם, דכתיב "ויעבור ד' על פניו ויקרא" וגו', מלמד שירד הקב"ה מן ערפל שלו כשליח ציבור משתטף בטליתו ועובר לפני התיב וגילה לו למשה סדר סליחה, א"ל הקב"ה למשה אם יהיה ת"ח בדור שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתן אל יזוה דעתו עליו מלהתפלל על ישראל, אלא יסתכל בי שלא היה שום שותף עמי במעשה בראשית, וירדתי וגיליתי סדר סליחה למשה, וכן ממני ילמדו כל באי עולם וכל מי שיש בידו סליחה את ישראל מידי חובתן, וכשהוא מוציא אותן אני נותן להם שכר טוב, ובשעה שישאל מתקבצין לפני ועומדין לפני באגודה אחת ואומרים לפני סדר סליחה אני אענה אותם. (פרק כ"ג).

מותר האדם מן הבהמה אין- בשר ודם תחילתו רימה וסופו תולעה, ואין לו להתהלל אל בהמנותו – אפילו חכם כמשה רבינו, ולא בגבורתו – אפילו גבור כשמשון בן מנוח, ולא בעושרו – אפילו עשיר כאחאב בן עמרי מלך ישראל, ואין אדם מעולה מן הבהמה כלום, ולא עוד אלא כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טומאת ערב, ואינו מטמא אחרים, ואין בהמה מטמאה באהל, אבל הנוגע בנבלת אדם טמא טומאת ז', ומטמא אחרים, ואדם מטמא באהל, וטוב תניק בן יומו שהוא חי שאימתו מושלתו על כל הבריות, מעוג מלך הבשר ששימשו לאברהם לעבד פרוסתו רגלי חי וארבעים מיל וכיון שמת ירדו שקצים ורמסים עד גביו. ואפילו שלמה המלך שהיה חכם מכל אדם אמר "ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל", והלא האדם מבורך לקב"ה כשהוא אוכל ושותה וכשהוא הולך לישן כשהוא מתעורר משנתו, אלא כוונת שלמה על שעת מיתה. ולא עוד אלא בהמה שמתה יש לה מנוחה, אבל בני אדם שעוברין על מצוותיו של הקב"ה ומכעיסים אותו במעשים שאינם הגונים ומתו בלא תשובה, מעמידין אותן לדין ומאירין להם כל מעשיהם בפניהם ודנין אותם על כל מעשיהם. ובשכיל כך היה בוכה ר' יוחנן בשעת פטירתו, ואמר לתלמידיו בני האין לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומאירין לי את כל מעשי בני דנין אותי עליהם, ולא עוד אלא שמוארים לי מפני מה במו בניך בחיין ולא זכית לתקונם של עולם, ולא די לך אדם בעולם שמתים בניו בחיין, שע"י שיניו קהות וכוחו כהה, לכך נאמר "ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל".

אפילו חכם כמשה רבינו אינו ניצל מן המיתה, בשעה שאמר הקב"ה למשה "עלה אל הר העברים הזה וכי' מות בהר" אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם כתבת בתורתך "ביומו תתן שכרו" ואני פועל נאמן הייתי לפניך ארבעים שנה, וכעשיו תן לי שכרי, אמר לו הקב"ה כשם שאני עתיד לשלם שכר טוב לאברהם ליצחק וליעקב משום שעשו רצוני, כך אני אתן לך שכרך לעתיד לבוא. (פרק כ"ד).

כל הדורות שנבראו קודם שנולד אברהם לא היו יודעין שמו של הקב"ה, ואשור היה יודע שמו של הקב"ה ולא מיהה בבני דור הפלגה, מפני שהיה יודע שעתיד יצא ממנו סנחריב ממנו ויחרף ויגדף כלפי מנהל האברהם ויחיה שמו של הקב"ה ויחקה הקב"ה, אבל כיון שנולד אברהם הודיע שמו של הקב"ה ויחקה אותו שמים וארץ, באותה שעה נישק הקב"ה את שתי ידיו ואמר: עד עכשו לא קראני אדם אדון ועליון בעולמי, עכשו נקראתי אדון ועליון בעולמי, וכיון שנולד אברהם נתברך הקב"ה בפי כל הבריות, ונתגלגלו רחמיו של הקב"ה, וכיון שנולד אברהם ועסק במילה, נשבע לי את הקב"ה שבוכותי מילה מציל את ישראל מדינה של גיהנם.

אמר הקב"ה לאברהם, אברהם במה אברכך, אם אומר לך תודיעני, כבר הודעתני, אם תמליכני כבר המלכתי, אלא יהי רצון שכל צאצאי מעיך יהיו כמותך, לכך נאמר "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרו יתן בעתו", אלו תלמידי חכמים שירבו בזרעך, ועהלו לא יבול אלא בעלי אמונים שלא יפסקו מזורע לעולמים, וכך אשר יצליח א"ל אברהם איבנו שהכביש הקב"ה כל מלכי מזרח ומערב תחתיו. משל לאדם שהיה מהלך בארץ ציה בלי מים ומצא אילן עם מעין תחתיו ופירותיו מתוקים וציליו נאה, ואמר אילן אילן כמה אברכך וכי'.

מעשיו של אברהם לפסלים והצלתו ע"י הקב"ה מכבשן האש- הקב"ה מחבב את ישראל יותר ממלאכי השרת, ואין מלאכי השרת אומרים לפניו שירה למעלה עד שאומרים ישראל למשה, כיון שמוגיע ראש השנה אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אתה עושה חסד עם אומה זו כאדם שעושה חסד עם חבירו, אומר להם בזכות אברהם אברהם אני נושא להם פנים, שבשעה שנתן לו אביו אלוהות ואמר לו לך וזכרם בשוק, הלך ושבר את הפסלם כל ע"ז שבשוק ושבעולם וקידש את שמי בעולמי, שהיה אומר לאלו שביקשו לקנות אלוה וכבר נתנו הדמים ועמדו ללכת, איך אתה תשתתוה למי שעשאו אבי אתמול בקורסם, והיו מחזירים את הפסל לקופה ונטלים דמיהם והולכים, אמרו לו בניו לאביהם אז אינו יכול למכור אלוהות, בא ונעשה אותו כומר, אמר להם מה מלאכתו של כומר, אמרו לו מוכבד לפנייהם ומוכר לפנייהם ונותן לפנייהם מאכל ומשתה, אמר להם אני אהיה כומר, אברהם כיבד לפנייהם וריבץ לפנייהם ונתן לפנייהם מאכל ומשתה ואמר להם רצונכם טלו ואכלו קחו ושתו ממני ותרצו לי כשם שאתם מחרצין לבני אדם, ולא היה בהם שנוטל, מיד פתח ואמר, "פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו, אזנים להם לא ישמעו, אף להם לא יריחו", ידיהם לא ימישון, רגליהם לא יהלכו, ולא יעמדו בגרונם, מוהרם יהיו עושיהם וכל אשר בוטח בהם" מה עשה נטל את המקל ושבר את כולם והשליכם אל תוך המדורה וישב עליהם, בא נמרוד ומצאו, אמר לו אתה הוא אברהם בן תרח, א"ל הן, אמר לו אי אתה יודע שאני הוא אדון כל המעשים, חמה ולבנה כוכבים ומזלות ובני אדם מלפני יוצאין, ואתה אבדת את יראתי, נתן הקב"ה בינה לאברהם ואמר לו שיצוה על החמה שתצא ממערב ותשקע במזרח, אדון אתה האנסתוה גלויות לך, מה יש בליבי ומה אני עתיד לעשות, אתם אדון אתה למה לא הצלת את כוש אביך מן המיתה, מיד לקח את אברהם וחבשו בבית האסורים, עשר שנים בנו את הכבשן והיו מתנהגין ומביאין עצים לכבשן של אברהם, והוציאוהו להשליכו לכבשן האש, מיד ירד הקב"ה להצילו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מה מצאת באדם הראשון שהשפלת דעתך מן המעלה לו חופה בן עדן וירדת וישבת עמו בני עדן סוף עבר עד כל מצותיך, אמר להם תשובתכם בצדכם, מה אעשה לבשר ודם שהוא שריו במקום טומאה ויצר הרע שולט בו, ואתם שרויים במקום טהרה ואין יצר הרע שולט בכם, מה עשו מכם עזה ועזוי ועזאזל, שירדו לארץ וחמדו בנות האדם והחטיאו אותם ולמדו אותם כשפים שמוזריין בהם חמה ולבנה מעשה ידי, ומסרו להם, וזה קידש את שמי בעולמי והוא עתיד לקדש את שמי בעולמי, מיד ירד הקב"ה בכבדו והצילו. (פרק כ"ה).

שערי תשובה

כמה עניינים בתשובה- התשובה היא מטובות הש"ת לברואיו. הקב"ה לימד והזהיר לשב בתשובה. התשובה מועילה גם על הרבה בעציות, ומועילה גם אם האדם חוזר בתשובה בגלל הצרות שיש לו. הקב"ה עוזר לשבים יותר מנטבעם להשיג מעלת אהבתו.

איחור התשובה- החוטא שלא שב בתשובה יכבד עונשו מאד. ואיחור התשובה מצוי רק בעמי הארץ. ורעת המתאחר מן התשובה רבה כי כאשר יחטא שוב יתבע יותר כי כבר יודע שהיצר אורב לו, וגם מפני שהחטא נעשה לו כהתר ובזה מחשבת חטא מצטרפת למעשה.

מי שאינו נזהר מחטא ידוע אפי' מחטא קל הוא מומר לדבר אחר.

העובר על בעצירה אחת כמה פעמים קעובר על עבירות חלוקות.

עיקרי התשובה

יש מדרגות רבות בתשובה, כל תשובה מועילה לסליחה, והתשובה השלימה היא כמו שיבואר להלן. א' חרטה. ב' עזיבת החטא וגמירות דעת שלא יחטא עוד. ג' הגיון. וצריך יגון יותר מהפסד כל עשרו, ומדרגות התשובה לפי גודל הגיון המגיע מהנשמה העליונה, וזה פועל יותר מיסורי הגוף.

